

ZENEKARI NEVELÉSI TEVÉKENYSÉG

A tanulmány a Budapesti Fesztiválzenekar (BFZ) zenei nevelési küldetésének bemutatására vállalkozik, mintát adva gyakorló és leendő zenepedagógusoknak a zenei nevelés extrakurikuláris, lehetséges és mára szükségszerű útjáról. A BFZ nevelési tevékenysége nem csak az oktatási intézményekben eltöltött időszakra irányul, hanem élethosszig tartó nevelést valósít meg. Ebből következik, hogy a BFZ-edukáció sok esetben az oktatási intézményen kívül megvalósuló zenei edukációs tevékenység, azonban érdemes bemutatni azt az utat, módszert, formát, amellyel eljut az iskolák falain belülről is.

Zenekari nevelési tevékenységről szólva nem lehet megkerülni Leonard Bernstein legendás Young People's Concerts (Hangversenyek fiataloknak) koncertjeit, amelyet a világ leghosszabban futó zenei edukációs sorozataként tartanak számon. Bernstein a New York-i Filharmonikusok vezetőjeként új szintre emelte a programot; 1958 és 1972 között 53 alkalommal állt a New York-iak élén ezeken a koncerteken legtöbbször a Carnegie Hall-ban és a Lincoln Center-ben. A CBS televíziós társaságot a programba bevonva (1958-ban volt az első élő televíziós koncertközvetítés a Lincoln Center Avery Fisher Hall-jából) 40 országban szülők százezrei ültették le gyermekeiket a televízió képernyőire, át inspirálva a zenészeket és zenekedvelőket.

Mára egyre több hazai zenei intézmény próbál saját nevelési programmal eljutni a közönséghez, illetve közönséghez jutni. A hazai hangversenypedagógiai gyakorlatból érdemes kiemelni Lukin László művészetközvetítő munkáját, aki 1954-től haláláig vezette az Országos Filharmonia ifjúsági hangversenyeit. A koncertpedagógia magyar nyelvű szakirodalmát áttekintve leginkább az elmúlt egy évtizedben keletkezett munkákat találunk. Ezek közül a legjelentősebb Kőrmendy Zsoltnak, a Zeneakadémia oktatójának PhD értekezése, aki disszertációjában a MŰPA munkatársaként a hangversenypedagógiában szerzett tapasztalatait dolgozta fel.

Feltehető a kérdés, hogy egy-egy ilyen edukációs program implementációjában milyen célok vezetnek az egyes intézményeket (zenei együtteseket, hangverseny-szervező és -befogadó központokat). Zenei intézmények nevelési program-koordinátorait kérdezve elmondható, hogy 10-15 éves távlatban egyértelműen nevelési célok állnak a középpontban. Egészen hosszú távon azonban gazdasági érdekek is bekapcsolódnak, hiszen ezen intézmények saját, jövőbeli közönségüket, jegyvásárlóikat nevelik fel programjukkal.

„A hangversenyre járás része a befogadóvá válásnak, a közönséggé szocializálódásnak” (Körmeny 2015, 127.o.). A potenciális koncertlátogató közönség bizonyos rétegeinek a koncerthelyzethez való ambivalens viszonya abból is adódik, hogy ez a szocializációs folyamat a megfelelő életkorban nem megy végbe (Retkes és Várkonyi 2010). A klasszikus zenei koncertek közönségének drasztikus mértékben történő fogyása, a közönség számának csökkenése és öregedésének megállítása, a trend megváltoztatása a koncertpedagógia legaktuálisabb feladatkörébe tartozik. A zenei intézmények nevelési funkciója egyre inkább kiterjed, ami a közvetítés új eszközeit, technikáját követeli meg. A Budapesti Fesztiválzenekar szinte az együttes alapításával egy időben (1983) felismerte e terület fontosságát, így az elmúlt három évtizedben a zenekar a közoktatási és felsőoktatási intézményekkel szisztematikus, jól működő együttműködésekkel alakított ki. Mindez rimel Kodálynak a kisgyermekeknek nyújtandó zenei élmények és tapasztalatok minőségi kritériumairól szóló gondolataira (Kodály, 1982). A Fesztiválzenekar edukációs stratégiájának fontos eleme a körülmények vonzóvá tétele, a zenével való találkozás kötetlenebb helyszíneinek megtalálása, alkalmazkodva a fiatalok életritmusához. A zenekar művészei hamar felismerték ennek a feladatnak a fontosságát és a benne rejlő művészi-nevelési kihívás szépségét. A nevelési program új elemeit sok esetben a muzsikuskok maguk találják ki, illetve dolgozzák fel a szerzett tapasztalatokat, beépítve azokat a fiatalokkal való közvetkező találkozásba. A zenekar a célközönség életkorának figyelembevételével alakítja ki a befogadás élményszerűségét fokozó, a zenei élmény komplexitásához hozzájáruló zenei nevelési stratégiáját. A következő rész a BFZ nevelési moduljaiból emel ki fontos elemeket.

2019-ben ötödik alkalommal kerül megrendezésre a TérTáncKoncert. A program nemcsak zenéről és táncról szól, hanem a nevelési stratégia legfőbb iránya az elfogadás, a tolerancia. A kezdeményezés főszereplője minden évben az az ötszáz gyerek – gyakran az ország leghátrányosabb régióiból érkezve – , akik a budapesti Hősök terén együtt táncolnak a zenekar játékára. A nagyszabású, ingyenes szabadtéri koncertekben részt vevő iskolák partnerek abban, hogy minél több roma es nem roma, hátrányos helyzetű és szerencsésebb sorsú gyerek táncoljon együtt. A fellépők regionális központokban hónapokon át dolgoznak a heti próbákon táncpedagógusok és a zenekar művészeinek irányításával. A bekapcsolódó közösségek összekovácsolása, a szociális kompetenciáik erősítése a cél. Az ilyen együttes jelenlét idézi elő a közösségben azt az állapotot, amit Émile Durkheim (2003) francia szociológus „kollektív pezsgés”-nek nevez, az az érzés, hogy az ember egy konkrét, valóban létező csoporthoz tartozik. Az eredmények megerősítik, hogy a zene képes különleges kapcsolatot építeni az emberek között nemtől, társadalmi

helyzettől, etnikai hovatartozástól függetlenül. A TérTáncKoncert összefogásra és egymás iránti nyitottságra, odafigyelésre tanít.

„A fiatalok szeretik a klasszikus zenét, de olyan környezetre van szükségük, ahol együtt vannak, olyan időpontra, amikor a szülők alszanak és ők ébren vannak” (Fischer, 2017). A koncerttermek hűvös eleganciáját maga mögött hagyva a BFZ itt egy-egy nagyzenekari koncert újra csomagolásával, éjjel fél 12-kor a budapesti Várkert Bazárban az ifjú felnőttek éjszakai életet élő közösségéhez szól. Azokhoz, akik nyitottak, szeretnek szokatlan körülmények között ismerkedni a művészetekkel. Szokatlan, hiszen a közönség itt babzsákokon ülve vagy fekvé a zenekarban foglal helyet; teljesen új perspektívából, egyedi akusztikai viszonyok között, a zenészek közvetlen közelében, ott, ahol a hangszerek egy karnyújtásnyira vannak. A zenekar művészeinek is óriási élmény ez, hiszen a játékmód egészen megváltozik azáltal, hogy a közönség nem ritkán 30-40 cm-re van a muzsikuss hangszertől, így annak minden apró reakciója érződik, a mosolyuktól az ujjak ritmikus dobolásán át az ásításukig. Közben a hallgatóság rövid, értő, szórakoztató műismertetést kap a karmestertől, egy-egy muzsikustól. A Midnight Music koncertek éjjel fél 2-kor rendszerint úgy érnek véget, hogy a közönség nem akar hazamenni. Kijelenthető, hogy a BFZ egyik legnépszerűbb közönségnevelési formája ez.

Komplex, audiovizuális művészeti területtel, a filmmel keresi a kapcsolatot az az edukációs modul, amelyben „Lásd, amit hallasz!” címmel az általános- és középiskolások (12-19 éves korosztály) a BFZ által megadott és játszott zeneműre, vagy annak tételére bármely technikával készített rövidfilmmel készülnek. A résztvevők feladata a zenei folyamatot nyomon követő forgatókönyv megírása, majd annak eljátszása, az operatőri és vágási munkák elvégzése. A cél azon gondolatok, érzések, inspirációk megjelenítése, amelyeket a zene ébresztett a diákokban. Jelentős filmes zsűri bírálja el az alkotásokat, amelyben olyan alkotói nevek találhatók, mint Jankovics Marcell, Jancsó Miklós, Enyedi Ildikó vagy Mundruczó Kornél. Az ő döntésük alapján a legsikeresebb alkotásokat a Művészetek Palotája Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben rendezett gálaesten mutatják be.

A BFZ repertoárján évek óta szerepelnek ifjúsági operák, amelyeket a hangversenytermi bemutatót követően a zenekar vidéki és budapesti iskolákba – így több ezer fiatalnak – visz el ingyen. Ezek a produkciók nemcsak gyerekeknek szólnak, de sokszor ők maguk is szerepelnek az operákban, így a közönség soraiban ülő fiatalok sokkal könnyebben azonosulnak a darabokkal (Tossenberger, 2017). A művek kiválasztásában fontos szempont a tanulásosság és értelmezésének hangsúlyos szerepe. Maga a repertoár is különleges ebben a kontextusban: Viktor Ullman *Atlantisz császára*, Hans Krása *Brundibárja*, Kurt Weill *Aki igent mondja*, Benjamin Britten *Noé bárkája*

mind olyan pedagógia példázattal bírnak, amelyek a diákok gondolkodásmódját ritkán érintett területekre viszik el.

Egyik legrégebbi edukációs program a Kakaókoncert-sorozat, amely „családias hangulatú, mesélős és a zenével barátkoztató hétfői délutánokat ígér”¹ az 5-12 éveseknek és természetesen szüleik, nagyszüleik számára. 3-4 perces szóló- illetve kamaraprodukciókkal a zenekar vezetője, illetve egy-egy muzsikus „humorral és lelkesedéssel vezet be az óvodás-kisiskolás közönséget a hangszerek világába, a zenehallgatási szokásokba”.² A Magyarországon élő külföldi kisgyermek angol nyelvű Kakaókoncerteken vehetnek részt, illetve a zenekar külön Kakaókoncerteket tart autizmussal élő gyermekek számára, akiknél a zene társas interakcióikban betöltött szerepét számos kutatás igazolta (Kim, Wigram és Gold, 2009). Mindez egybevág Fischer Iván zeneigazgató gondolataival: „Azt a gyereket, aki szavakkal nehezen fejezi ki magát, zenével el lehet érni, mert az ő érzései ugyanolyanok, mint akármelyik másik ember érzései” (Belinszky, 2015).

A zenekar művészei már aktívan muzsikáló fiatalokat keresnek fel iskolákban „A BFZ bekopog!” modulban, amelyben mesterkurzusokat adnak nekik, további inspirációt adva a hangszerjátékukhoz. De a BFZ-hez is bekopognak a gyerekek (8–18), hiszen egy-egy próbálátogatás kiváló alkalom arra, hogy a partneriskolák diákjai belelássanak egy szimfonikus zenekar működésébe, részesei legyenek a zenei részletek kidolgozásának, ellessék a műhelytitkokat.

Nem csak az iskolás és egyetemista korosztály zenével való tanulási igényeinek kialakulását, optimalizálásának elősegítését célozza a BFZ edukációs programja, hanem szeretné elérni idős korban e tanulási igény szint fennmaradásának gondozását is. Évente tucatnyi alkalommal idősek otthonába el látogatva a BFZ kamarazenei formációi olyan rétegek számára teszik elérhetővé a zenével való találkozást, akiknek ez nem, vagy csak komoly erőfeszítések árán sikerülne.

A tanulási kulcskompetencia fejlődésének elősegítését teszik akkor is, amikor büntetés-végrehajtási intézményekben, börtönökben játszanak, alkalmazkodva egy-egy ilyen intézmény sajátos környezeti feltételeihez. A zene itt a büntetés-végrehajtási korrekciós pedagógia eszköze. A nevelési tevékenység a büntetés-végrehajtásban nem cél, hanem csak eszköz, a zene tehát a bűnelkövetők életfelfogásának, gondolkodásmódjának, érték- és motivációs rendszerük megváltoztatásának egyik fontos eszköze.

¹ <https://www.bfz.hu/kakaokonzertek>

² i.h.

Az együttes zenei nevelési stratégiája az előadó nevelését is célul tűzi. A BFZ nem csak saját közönségének kinevelését, hanem saját muzsikus utánpótlásának egyedi módját valósítja meg immár három évtizede. Az 1980-as évek végén ösztöndíjas rendszert hozott létre, amely lehetőséget nyújtott tehetséges és a legmagasabb nivójú zenekari játék iránt elkötelezett fiatal hangszereseknek, végzős egyetemi hallgatóknak, hogy – rendkívül magas felvételi követelmények teljesítése után – a BFZ ösztöndíjas tagjaként vegyenek részt az együttes produkcióiban. Ez nem a zenei együtteseknél (zenekaroknál, operaházaknál) azóta bevett gyakorlatot jelentette, amely sok esetben a hiányzó, kisebb szolamok eljárásait, eléneklését igyekszik megoldani a legkisebb anyagi ráfordítással. Ebben az esetben az ösztöndíjasok teljes értékű tagjai lettek a zenekarnak, akik zenekari tutoruk/tanáruk útmutatásait követve vettek részt a közös muzsikálásban és egy-két évad elteltével a zenekar hivatalos tagjaivá váltak. E munkának az első lépése talán az a kezdeményezés, amikor egy-egy zenekari műsor részletébe (például egy Beethoven-szimfónia tételbe) beülhetnek fiatal muzsikusok, zeneművészeti szakközépiskolások, zeneakadémisták, és egy előadás alatt megtapasztalhatják a BFZ-vel együtt muzsikálás élményét.

Számos tanulmány és szakmai vélemény tekint az éneklésre, mint minden zenei tevékenység kiindulópontjára. A BFZ muzsikusainak zenei nevelése, a tudásigény fennmaradásának gondozása irányába tett nagyon fontos lépés az, hogy a zenekari muzsikusok, vagyis hangszeresek a BFZ kórusaként rendszeresen nagyzenekari hangversenyek hivatalos és ráadás műsorszámáiban lépnek fel, illetve operaprodukciók énekkari közreműködői. Mindez a zenekari muzsikusok énektudásának folyamatos fejlesztését igényli, így mindennapi gyakorlat, hogy a nagyzenekari tutti próbák rendszeresen beénekléssel, illetve kóruspróbával kezdődnek.

Az említett tudásigény fennmaradásában, gondozásában másik jelentős kezdeményezés a Végh Sándor-verseny. A nagy kamarazenei elnevezett megmérettetésben a BFZ művészei versenyművekkel készülnek, melyek legjobbját – jelentős nemzetközi szakmai zsűri döntése alapján – a következő évad egy nagyzenekari hangversenyén adhatnak elő. A folyamatos kontroll és magas szakmai színvonal megőrzésének is egyik eszköze, hogy a BFZ próbái online közvetítésben követhetők.

Az tanulmányban vázolt edukációs stratégia egyfajta válasz lehet korunk zeneoktatási kihívásaira. A zenei nevelés bemutatott extrakurikuláris útja mára szükségyszerűség, amelynek föltétlenül helye van a zenepedagógusok eszköztárában. Sir Simon Rattle szavai zenekarának – a Berliini Filharmonikus Zenekar – muzsikusaihoz szóltak, de mára a zenekarok edukációs tevé-

kenységének irányvonalát is meghatározzák: „You’ve been fantastic high priests but you now have to be evangelists as well” (Jeal, 2017). (Fantasztikus főpapok vagytok, de ezentúl evangélistáknak is kell lennetek!)

Felhasznált irodalom

Belinszky A.: *Hogyan segíthet a zene? – egy autizmusbarát koncert tapasztalatai*, www.playliszt.reblog.hu/egy-autizmusbarat-koncert-tapasztalatai (2019.02.10.)

Durkheim, É.: *A vallási élet elemi formái*. L/Harmattan, Budapest, 2003

Fischer I.: *Midnight Music*. <https://www.bfz.hu/videos/35277>, 2017 (2019.02.10.)

Jeal, E.: *Simon Rattle: ‘I would have been wary about taking the job had I known about Brexit’*.

<https://www.theguardian.com/music/2017/aug/04/simon-rattle-interview-london-symphony-orchestra-brexit> (2019.02.10.)

Kim, J., Wigram, T. és Gold, C.: Emotional, motivational and interpersonal responsiveness of children with autism in improvisational music therapy, *Autism*, 13/4, 2009, p. 389–409

Kodály Z.: *Visszatekintés II*. Zeneműkiadó, Budapest, 1982

Körmendy Zs.: *Koncertpedagógia. A befogadóvá nevelés alternatív útja*. PhD értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola, 2015

Retkes A. és Várkonyi T. (szerk.): *Zene, művészet, piac, fogyasztás – NKA kutatások*

5. Kultindex, Budapest, 2010

Tossenberger A. (szerk.): „Éljük át az örömet!” A Budapesti Fesztiválzenekar 2017/2018-as évadának műsorfüzete. Budapesti Fesztiválzenekar Alapítvány, Budapest, 2017

<https://www.bfz.hu/kakaokoncertek> (2019.02.10.)